

6. Yüzyıla Kadar Şii ve Ehlisünnet'in Kaynaklarda İmam Hasan'ın Barışının Maddelerine İlişkin Karşılaştırmalı İncelenmesi

Doç. Dr. S. Hüseyin Fellahzade

Özet

İslam tarihinin en önemli olaylarından biri, İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye bin Ebu Süfyan ile barışıyla ortaya koyduğu siyasi eylemdir. Bununla ilgili mevcut rivayetlerdeki en temel sorunlardan biri, barış anlaşmasının maddelerine ilişkin haberlerdeki farklılıklar ve çelişkilerdir. Araştırmacılar, bu alanda güvenilir haberleri elde edebilmek için çeşitli yöntemler kullandılar; ancak öyle gözüküyor ki onun içeriğindeki maddeler ve taahhütlerin tahlili konusunda mezhepler arası mukayeseli araştırma yöntemi – ki muhtemelen barışla ilgili bilgiler aktaranların ve tarihçilerin mezhebi eğilimlerine hâkim olan farklılık ve karmaşanın önemli bir kısmını oluşturuyor – şimdiye kadar kullanılmamıştır.

Bu makale mezhepler arası mukayese yöntemini kullanarak barış anlaşmasının maddeleri ile ilgili haberlerin tahlilini yapmaya çalışıyor; ayrıca birbiriyle uyumlu haberleri elde ederek ve haberlere hâkim olan aykırılıkları ortadan kaldırarak ihtilafların bulunmasında tarihçilerin mezhebi haberlerinin ne ölçüde rol oynadığını değerlendiriyor. Nihayet incelemeler şunu gösteriyor ki haberlerin tarihçilerin verdiği mezhebi haberler doğrultusunda ele alınması, onlara hâkim olan aykırılıkları ortadan kaldırmakta ve elbette barışın Şii ve Sünni tarihçiler açısından ciddi farklılıklar içerdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Şiilik tarihi, mukayeseli tarih, İmam Hasan, barış, barışın maddeleri, Muaviye.

Giriş

Barışla ilgili aktarılan haberlerden çıkan sonuç şudur: Hasan bin Ali (a.s) babası Ali bin Ebu Talib'in (a.s) şehit edilmesinden sonra Kufelilerin biatıyla hilafete seçildi. (Ebu'l Ferec İsfahani, 62; Müfid, 1413, c. 2, s. 8; İbn A'sem, 1411, c. 4, s. 283.) Biat alma sona erdikten sonra o, hükümetle ilgili çalışmalarına başladı. İlk adım olarak askerlerinin sayısını arttırdı. (Ebu'l Ferec İsfahani, 64) İmam Hasan (a.s) ayrıca yöneticiler ve valiler atadı ve şehirlere gönderdi. (Müfid, 1413, c. 2, s. 9; Mesudi, 1409, c. 2, s. 426) Muaviye'yi kendisine biat etmeye çağırdı. Ayrıca İmam Hasan (a.s) ile Muaviye arasında ayrıntılı yazışmalar oldu. Bazı kaynaklarda bu yazışmaların ayrıntılarına yer verildi. (İbn A'sem, 1411, c. 4, s. 284; Müfid, 1413, c. 2, s. 9; Ebu'l Ferec İsfahani, 63) Muaviye'nin isyanı ve diretmesiyle karşılaşınca da onu savaşa tehdit etti. (Müfid, 1413, c. 2, s. 9 – 10; Ebu'l Ferec İsfahani, 63) Aynı zamanda onun casuslarını tespit edip

öldürttü. (Müfid, 1413, c. 2, s. 9; Ebu'l Ferec İsfahani, 62) Ancak Kufelilerin gevşekliği ve tembelliği sebebiyle Muaviye'nin isyanına karşı ordu donatamadı. (Müfid, 1413, c. 2, s. 10; İbn Şehr Aşub, 1378, c. 4, s. 33; Tabersi, 1390, c. 2, s. 290) Özellikle Ubeydullah bin Abbas'ın beraberindeki bir toplulukla birlikte ihanet etmesi Kufe ordusunda bozguna sebep oldu. Ayrıca Kufeli liderlerden birçoğu Muaviye'ye bağlılık bildirdi; Muaviye'nin casuslarının faaliyetleri ve yaydıkları söylentilerle birlikte İmam Hasan'ın (a.s) ordusu dar-madağın oldu. Kufe ordusunun bir kısmı İmam Hasan'a karşı isyan etti ve onun çadır-larını bile yağmaladı. Seccadesini ayaklar altına alıp cübbesini omuzundan çektiler; onu darp edip yaraladılar. (Ebu'l Ferec İsfahani, 71, 72; Müfid, 1413, c. 2, s. 11 – 12 ; İbn A'sem, 1411, c. 4, s. 287.) Nihayet İmam Hasan, ordusunun komutanlarının ihaneti sonrasında askerlerinin nefasızlığı ve aptallığıyla karşılaştı. Muaviye ile savaşta kendisine yardım edecek kimseyi bulamadı ve yalnız kaldı. Sonuç olarak da mecburen Muaviye ile barış yaptı; birtakım tavizler alarak hükümeti Muaviye bin Ebu Süfyan'a bıraktı.

Doğal olarak tarihi olayları, aktarılan haberlerin penceresinden ele alıp araştırmak ve onların nasıl gerçekleştiğini inceleyerek gerçeği kavramak gerekir. Ancak maalesef olay-larla ilgili aktarılan haberlerdeki ihtilaflar ve çelişkiler, onların değerlendirilmesini zorlaştı-ırıyor. Öyle gözüküyor ki İmam Hasan Mücteba'nın Muaviye bin Ebu Süfyan'la yaptığı barış ile ilgili haberler, böyle bir niteliğe sahiptir. Bir başka deyişle barışın boyutlarıyla il-gili olarak Şii ve Sünni kaynaklardaki haberler, çeşitli ihtilaflara sahiptir ve bu da olayın aslının doğru bir şekilde anlaşılmasını zorlaştırıyor.

Araştırmacılar, haberlerdeki bu ihtilaflarla karşılaştıklarında ne yapacağını bilmez bir hale düşmekten kurtulmak için bazı yöntemler kullanmalıdır. Bu makalenin yazarı, tat-biki (mukayeseli) yöntemle¹ bu meselenin tahlilini yapmaktadır. Makalenin adından da

¹ İslami ilimlerle ilgili araştırma yapanlar şunu bilirler: Fıkıh, fıkıh usulü, rical veya kelim gibi İslami ilim-lerin çeşitli alanlarında farklı mezhepler arasında mukayeseli incelemeler yapmak, asırlardır iniş çıkışlı da olsa devam etmiştir. Örneğin tatbiki fıkıh konusunda (fıkıh-ı mukarin veya el-hilaf) Şeyh Müfid'in "el-İ'lam", Seyyid Murtaza'nın "el-İntisar" ve "en-Nasriye", Şeyh Tusi'nin "el-Hilaf", Beyhaki Hanefi'nin "el-Hilafiyat", Tahavi'nin "İhtilafu'l Fukaha", Taberi'nin "İhtilafu'l Fukaha" gibi eserleri, ayrıca çağdaş dönem eserlerinden Muhammed Cevad Muğniye'nin "el-Fıkhu alel Mezahibu'l Hamse" adlı eseri zik-redilebilir. Fıkıh usulündeki mukayeseli araştırmalar, fıkıhtaki mukayeseli araştırmalar kadar değilse de bu alanda da özellikle çağımızda değerli eserler ortaya konmuştur. Onlardan bazılarını şöyle işaret etmek mümkündür: "el-Mehzebu fi'l İlmi Usulü'l Fıkıh el-Mukarin" Abdulkarim Nemle, "el-Usulu'l Amme li'l Fıkhu'l Mukarin" Muhammed Taki Tabatabai Hekim, "Movsuatu Usulu'l Fıkhu'l Mukarin" bu eser Mez-hepleri Yakınlaştırma Kurumu tarafından yayımlandı. Bu konuda yine ayrıca birçok eser adı zikredilebi-lir. Tefsir alanında da son asırlarda özellikle de İslami mezhepler arsında üzerinde ihtilaf edilen ayetle-rin tefsiriyle ilgili olarak tatbiki çalışmalar ve araştırmalar yapılmıştır. Bu cümleden olmak üzere "Tefsir-i Tatbiki" Fethullah Neccarzagagan, "Berresi-yi Tatbiki-yi Ayat-ı Hudud" Ali Rıza Cemşidi ve Seyyid Ca-fer Hüseyini, "Tefsir-i Tatbiki-yi Ayatu'l Ahkam" Muhammed Fakir Meybedi'yi saymak mümkündür. El-bette şunu da belirtmek gerekir ki tatbiki (mukayeseli) çalışmalar, İslami mezheplerin her biri; fıkıh, fıkıh usulü, tefsir, rical, hadis, kelim gibi alanlarda kendine özgü kitaplara sahiptirler. Ayrıca bu kitaplarda or-tak ve farklı noktalar ve bunların temel sebepleri ele alınmıştır. Fakat İslam tarihi ve tarih yazıcılığı ala-nına baktığımızda şunu görüyoruz: tarih alanında kaynaklar, tarihçilerin veya haberleri rivayet edenlerin mezheplerine göre sınıflandırılmamıştır. İslam tarihin belirli dönemlerinin belirli mezheplere mensup ra-vilerin bakış açısıyla incelenmesi yapılmamıştır. Bu eser, Şii ve Sünni raviler açısından İmam Hasan'ın (a.s) barışına dair haberlerin geniş çaplı bir incelemesinden alınmıştır. Bu çalışmayla belirli bir konuda ve

anlaşılacağı üzere yazar, bu araştırmasında İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) Muaviye ile yaptığı barış anlaşmasının maddeleri meselesini her iki mezhebin (Şia ve genel anlamıyla Ehli Sünnet)² kaynaklarından örneklerle tatbiki olarak ele alıp incelemek istemektedir. Tarihi kaynaklarda söz konusu barış anlaşmasının maddeleri konusunda geniş çaplı ihtilaf- lar olduğunu dikkate alarak yazar, İslam'ın ilk altı asırlık kaynaklarındaki haberlerin tatbiki³ incelemesini ve tahlilini yapmaya çalışmakta ve böylece bu tatbikin açtığı yoldan barış anlaşmasının maddeleri konusunda gerçek ve doğru haberleri elde etmek istemektedir. Ayrıca İslami mezhepler arasındaki tatbiki incelemenin faydasını, Şii ve Sünni rivayetler arasındaki büyük farklılıkları göstererek ispat etmektedir. Aslında yazar şu sorulara cevap bulma peşindedir: “İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile yaptığı barış anlaşmasının maddeleri konusunda altıncı asra kadar iki mezhebin kaynaklarındaki tarihi haberler, bir-biriyle ne tür farklılıklara ve zıtlıklara sahiptir? Tarihçilerin mezhebi eğilimlerinin ihtilaf- ların ortaya çıkmasındaki rolü ne ölçüdedir? Tarih konusunda tatbiki (mukayeseli) incelemenin faydası, nasıl değerlendirilir?”

Bu makalenin meselesinin İslam'ın ilk altı asrındaki kaynaklarda barışa ilişkin haberleri tatbiki olarak tahlil etmek olduğuna göre altıncı asırdan sonraki araştırmalara ve bu alandaki yeni eserlere değinilmemiştir ve o eserlerdeki tahliller dikkate alınmamıştır. Elbette genel İslam kaynaklarında barışa ilişkin haberleri özellikle de İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) tarihini bulmak mümkündür. Yazarın yaptığı incelemeye göre genel tarihlerden başka İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) hayatı konusunda yüz elliden fazla eser bulunmaktadır. Bunlar arasında çok sayıda değerli ve dikkate değer eser, İmam Hasan'ın barışı meselesini ele almıştır ki onlardan en önemlilerine aşağıda yer verilmiştir:

“El Hayatu's Siyasiye Li İmam el-Hasan (a.s)” Seyyid Cafer Murtaza, “Sulhu'l Hasan (a.s)” Şeyh Razi Al-i Yasin, “Sulhu'l İmam Hasan Beyn'l Vakia ve Zulmu't Tarih, Dirase Tahliliye” Yahya Abdul Hasan ed-Duhi, “el-Muahede Beyne'l İmam Hasan ve Muaviye bin Ebu Süfyan; el-Kırae fi Nususu'l Ehli Sunne” Fazıl el-Furati, “Selvau'l- Hasan (a.s) Tesaulat ve İcabat Muliha ve Zaruriye fi Haza'l Bahs” Hişam Al-i Katit, “Felsefe-yi Sulh-ı İmam Hasan Mücteba (a.s)” Ali Raci, “Sulhu'l İmam Hasan (a.s) ve Savretu'l İmam Hüseyin (a.s) Min Manzuru's- Sunen et-Tarihiye fi'l Kur'ani'l Kerim” Muhsin Eraki, “Siyasetu's Sıbtayn Ya Sulh-i İmam Mücteba (a.s) ve Kıyam-ı Seyyidu'ş Şuheda (a.s)” Hadim Hüseyin Fazıl Versi, “Sulhu'l İmam Hasan; Esbabuhu, Netaicehu, İşarehu”

belirli bir mesele ekseninde tarih bilimi alanında mezhepler arasında tatbiki çalışma ve araştırmaların yapılmasının zarureti ispat etmeye çalışmaktadır. Araştırmacılara da bu konuda şimdiye kadar gaflet gösterildiği hatırlatılmaktadır.

- 2 Yazar bu makalede, Müminlerin Emiri Ali bin Ebu Talib'in (a.s) vesayetine ve imametine inanan herkesi İslami yazılı kaynaklardaki Şia istilahının kapsamı içerisinde görmektedir. Hatta onların vesayetin ispatı konusundaki yöntemler (açın nasla veya gizli nasla), halifelerin hilafetinin meşruiyetini kabul edip etmeme ve İmam Ali'nin (a.s) çocuklarının vesayeti ve imameti konusunda geniş çaplı ihtilaf- lar olmakla birlikte, bu tarif metni içerisinde Şia terimiyle ifade edilmiştir. Doğal olarak Sünni terimi de bu makalede yukarıdaki Şia tarifine uymayan Müslümanları ifade etmektedir. Tarihçilerin mezheplerinin beyanı konusunda da yalnızca Şii'likleri veya Sünni'likleri konusunda ihtilaf olanları açıklayacaktır. Dolayısıyla hangi mezhebe mensup oldukları konusunda ihtilaf bulunmayan tarihçilerle ilgili olarak ise herhangi bir şey söylenmeyecektir.
- 3 Sayın Ali Ekber Nikzad, bir makale çerçevesinde mezhepler arası tatbiki incelemenin zarureti ortaya koymuştur. “Mezheplerin Tatbiki İncelemesi; Olması Gerekenler ve Zarureter” Hablu'l Metin dergisi.

Muhammed Cevad Fadlullah ve daha birçok eser. Ancak bu makalenin meselesinin daha önce yazılmış olanlardan ve zikredilen kaynakların genel nitelermelerinden farkını açıklamak bakımından, yani bu araştırma ile önceki eserlerin farkını ortaya koymak bakımından aşağıdaki hususlara dikkat edilmelidir:

1- Söz konusu eserlerin hiçbirinde barış meselesi, İslami mezhepler arasında mukayeseli bir şekilde incelenmemiştir.

2- Söz konusu kaynaklar, barış meselesini yahut siyasi ve toplumsal vb. tarihi ele almıştır; barışla ilgili haberlerin değerlendirmesini yapmamıştır.

3- Bu verilerin tahlilinde tarihçilerin kelami eğilimleri ve bu eğilimlerin verilen haberlerle olan ilişkisi dikkate alınmamıştır.

4- Bazı kitaplar ve tahliller, tarihsel değil, inançsal tahlillerin rengini ve kokusunu taşımaktadır.

5- Yaklaşık olarak tüm bu söz konusu eserlerde zamansal bir sınırlama görülmemektedir. Yazarlar müteahir kaynaklara da göndermeler yapmıştır.

Daha fazla açıklama bakımından şunu belirtmek gerekir ki önceki eserler genellikle İmam Hasan bin Ali'nin (a.s) siyasi tarihini özellikle de onun barışını anlatmaya dönüktür. Ancak bu eserlerin kaynaklarına kısa bir göz atıldığında araştırmacıların onları hiçbir şekilde eserlerinin kaynaklarında mezhebi açıdan sınıflandırmaya gitmediği anlaşılmaktadır. Barış haberleri konusunda tatbiki eserler bulunmamaktadır, ayrıca İmam Hasan (a.s) dönemi olaylarının naklinde eserler müttefik değildir. Bu ihtilafların bazılarında tarihçilerin mezhebi inançlarının ve kelami eğilimlerinin etkisi olduğu şaibesini aklı gelmektedir.

İki mezhebin kaynaklarında barışın maddelerine dair haberlerin incelemesine ve tatbiki sürecine ilişkin sonuçlara varmadan önce ilk altı asrın kaynaklarında barış anlaşmasının maddelerini inceleyelim ve böylece haberlere ilişkin tam ve açık bir perspektif edinelim. Daha sonra da aynı incelemeyi Şii ve Sünni eğilimlere sahip tarihçilere özgü kaynaklarda tekrar ederek onlardaki benzerlikleri ve farklılıkları bulalım. Belki bu şekilde haberlerdeki ihtilafları azaltmak için bir yol ve ayrıca barış anlaşmasına dair güvenilebilir ve savunulabilir haberler bulmak mümkün olabilir.

Elbette bu konunun sorusunu cevaplamada tatbiki yöntemden faydalanmanın yazarın dikkatini çeken şu yararı da vardır: Tarih bilimi konusunda mezhepler arası incelemelerin verimli olduğuna dair değerlendirme belki onun verimsiz olduğu zannı veya başka sebeplerden dolayı bu yöntem; hadis, fıkıh vb. ilimlerde olduğu kadar yaygın bir şekilde tarih araştırmacıları tarafından dikkate alınmamıştır.

Hicri İlk Altı Asırdaki Kaynaklarda Barış Anlaşmasının Maddelerini Yansıtan Sınıflandırma ve Tahlil

Yazar, her iki mezhebin yazılı miraslarındaki mevcut kaynaklar arasında yaptığı inceleme sırasında barış anlaşmasının maddelerine yer veren yalnızca on altı kaynak bulmuştur. Bu kaynaklar şunlardır:

Tabakatu'l Kübra,⁴ el-İmame ve's Siyase,⁵ Ensabu'l Eşraf,⁶ el-Ahbaru't Tival,⁷ Tarih-i Taberi,⁸ el-Futuh,⁹ Mekatilu't Talibin,¹⁰ el-Bed' ve't Tarih,¹¹ İlelu'ş Şerai,¹² el-İrşad,¹³ Tecarubu'l Umem,¹⁴ el-İstiab,¹⁵ İlamu'l Vera bi A'lami'l Huda,¹⁶ Menakıbu Al-i Ebu Talib¹⁷ ve Tarih-i Medine-yi Dimeşk.¹⁸

Söz konusu kaynaklarda barış anlaşmasının tam metnini bütünsel olarak güvenilir bir şekilde yansıtan ve tarihçilerin de üzerinde ittifak ettiği bir haber mevcut değildir. Kaynaklar yeniden incelenince bu anlaşma için yazılmış yirmi iki madde saymak mümkündür. Kısa bir bakışla kaynaklarda zikredilen taahhütler, genel taahhütler başlığı altında ile-ride anlatılacağı üzere sınırlandırıp tahlil edilebilir.

Taahhütlerin Genel Taahhütler Başlığı Altında Sınırlandırılması

A) Muhaliflere Güvence Verilmesi

Taahhütlerin genel başlıklarından biri Muaviye'nin muhaliflerine can güvenliği verilmesi taahhüdüdür. Bu, iki haberde genel olarak yer almıştır bu haberler şunlardır:

1- Muaviye, tüm halkın güvende olmasını ve Şamlılarla yapılan savaşlara katılanları takibat altında tutma hakkına sahip olmadığını garanti ediyor. (Ebu Hanife Dineveri, 1368: 218; İbn A'sem, 1411, c. 4: 291; Belazuri 1417, c. 3: 42; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236; İbn Abdulber, 1412, c. 1: 385; Gerdizi, 1363: 234.)

2- Muaviye, Ali'nin (a.s) taraftarlarının güvende olacağını ve kimsenin onlara saldırmayacağını garanti ediyor. (İbn A'sem, 1411, 291; Ebu'l Ferec İsfahani, tarihsiz, 75; Tabersi, 1390: 206; Şeyh Saduk, 1385, c.1: 212; Şeyh Müfid, 1413, c2: 14; Miskeveyh, 1379, c.1: 573; İbn Şehr Aşub, 1379, c. 4: 33)

Güvenceyle ilgili maddelerde görüldüğü üzere Muaviye'nin muhaliflerinin can güvenliğinin garanti edilmesi, İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye ile yaptığı barışının en esaslı maddelerinden biridir. Bu, barış anlaşmasının maddelerine yer veren kaynakların genelinde

⁴ Muhammed bin Saad, ölümü 230 hicri kameri.

⁵ Ebu Muhammed Abdullah bin Müslim, bin Kuteybe Dineveri, ölümü 276 hicri kameri.

⁶ Ahmed bin Yahya bin Cabir Belazuri, ölümü 279 hicri kameri.

⁷ Ebu Hanife Ahmed bin Davud Dineveri, ölümü 281 hicri kameri.

⁸ Muhammed bin Cerir Taberi, ölümü 310 hicri kameri.

⁹ İbn A'sem Kufi, ölümü 314 hicri kameri.

¹⁰ Ebu'l Ferec İsfahani, ölümü 362 hicri kameri.

¹¹ Mutahhar bin Tahir Makdisi, ölümü 381 hicri kameri.

¹² Muhammed bin Ali İbn Babeveyh (Şeyh Saduk) ölümü 381 hicri kameri.

¹³ Muhammed bin Numan, (Şeyh Müfid) ölümü 413 hicri kameri.

¹⁴ Ebu Ali Miskeveyh Razi, ölümü 421 hicri kameri.

¹⁵ Ebu Said Abdulhay bin Dahhak bin Mahmud Gerdizi, ölümü 443 hicri kameri.

¹⁶ Ebu Ömer Yusuf bin Abdullah bin Abdullah bin Abdulber, ölümü 463 hicri kameri.

¹⁷ Fazl bin Hasan Tabersi, ölümü 548 hicri kameri.

¹⁸ Ali bin Hasan bin Asakir Dimeşki, ölümü 660 hicri kameri.

görülmektedir. Elbette bu haberlerde göze çarpan ince bir nokta da şudur: Şii tarihçilerin kaynaklarında can güvenliği konusunda güvence taahhüdü, Sünni tarihçilerin haberlerinden daha açık ve belirgindir. Bu husus bir yana bırakılırsa halkın can güvenliği Muaviye'nin İmam Hasan'la (a.s) yaptığı barıştaki en kesin taahhütlerinden biridir ve bu durum çeşitli asırlardaki kaynaklarda yer almıştır.

B) Mali Taahhütler

Söz konusu barış anlaşmasının maddeleri ile ilgili olarak en fazla tekrar eden ve en tartışmalı başlıklardan biri mali taahhütlerin yer aldığı maddelerdir. Aşağıdaki haberlerde görüleceği üzere bu, barış anlaşmasının maddeleri ilgili haberlerin en karmaşığdır. İleride önce haberlerin aslı belirtilecek sonra da onlara ilişkin tahliller yapılacaktır.

1- Kufe'nin beytümali İmam Hasan'ın (a.s) olacak. (İbn Saad, 1410; Hamise 1: 322; Taberi, 1387, c.5: 159; Miskeveyh, 1379, c. 1: 573; İbn Asakir, 1415, c. 13: 262)

2- Fesa ve Darabecerd vergileri yıllık olarak İmam Hasan'ın (a.s) olacak. (İbn Saad, 1410, Hamise 1: 322; Taberi, 1387, c. 5: 159; İbn Miskeveyh, 1379, c.1 : 573; İbn Asakir, 1415, c.13: 262)

3- Ahvaz'ın vergileri yıllık olarak İmam Hasan'a (a.s) ait olacak. (Ebu Hanife Dineveri, 1368: 218)

4- Yıllık olarak İmam Hasan'a (a.s) bir milyon dirhem verilecek (Ebu Hanife Dineveri, 1368: 218)

5- Muaviye, iyilik ve akrabalıkta Benî Haşim'i Benî Abdu's Şems'ten önde tutacak. (Ebu Hanife Dineveri, 1368: 218)

6- Muaviye, mal ve kayıplarını İmam'a vermeyi taahhüt etti. (Makdisi, tarihsiz, c.5: 236)

7- Muaviye, Cemel ve Siffin savaşlarında İmam Ali'nin yanında savaşırken şehit olanların çocuklarına bir milyon dirhem vermeyi taahhüt etti. Muaviye bu parayı Darabecerd vergilerinden ödemeyi kabul etti. (Saduk, 1385, c. 1: 212)

8- Muaviye, yıllık olarak İmam Hasan'a (a.s) elli bin dirhem ödeyecekti. (İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33)

Barış anlaşmasının maddelerini aktaran kaynakların seyrinden anlaşıldığı üzere ilk altı asrın kaynaklarında mali taahhütler içeren toplamda sekiz bağımsız madde bildirilmiştir. Elbette Makdisi'nin haberi, diğer haberlerin toplamıdır ve onlarla çelişmemektedir. Çünkü o yalnızca mali taahhütleri bildirmiş¹⁹ ve onun ayrıntılarına değinmemiştir. Diğer taahhütlerle ilgili olarak şu hususa değinmek gerekir: Zikredilen maddelerden iki madde ilk altı asrın kaynaklarında tekrar edilmiştir; yani Kufe'nin beytümali ile Fesa ve Darabecerd vergileri.

Bu haberde gizli olan hususlar şunlardır: Ebu Ali Miskeveyh Razi hariç olmak üzere yukarıdaki haberleri kaynaklarında aktaran tüm tarihçiler,²⁰ Sünni mezhebine mensuptur.

¹⁹ Muaviye, mal ve kayıplarını İmam'a vermeyi taahhüt etti. (Makdisi, tarihsiz, c.5: 236)

²⁰ İbn Saad, Taberi ve İbn Asakir.

Miskeveyh'in haberi de bir Şii haberi olarak kabul edilebilir değildir. Ya onun Şiiliğinin tartışmalı olmasından dolayı veya Miskeveyh'in Şiiliği farz edilse bile – ki yazar da böyle düşünüyor –²¹ Miskeveyh'in Tecaribu'l Umem'deki haberlerini senedini zikretmeksizin Taberi'den aldığı²² ve Taberi'nin de Sünni olduğu düşünüldüğünde onun haberinin bir Şii haberi olduğu söylenemez.

Söz konusu barışın mali taahhütleri ile ilgili diğer haberler, mütekaddim kaynakların²³ yalnızca birinden aktarılmıştır ve o da şunlardır: Ahvaz'ın vergileri, İmam Hasan'a (a.s) bir milyon dirhem ödenmesi, Benî Haşim'in Benî Abdu's Şems'ten önde tutulması-ki yalnızca üçüncü asırdaki Ebu Hanife Dineveri'nin Ahbaru't Tival'inde senedi belirtilmeksizin aktarılmıştır. Onun dışında diğer eski kaynaklar, onunla çalışmamıştır.- aynı şekilde İmam Hasan'a (a.s) yıllık elli bin dirhem ödenmesini de İbn Şehr Aşub, altıncı asrın sonlarında olaydan yaklaşık beş yüz yıl sonra senet zinciri zikretmeksizin nakletmiştir.

Açıktır ki böylesi bir vahit haber çok da esas alınabilecek bir haber değildir. Nihayet mali mali maddelerle ilgili haberlerin son maddesi, Cemel ve Siffin savaşlarında şehit olanların ailelerine Darabecerd vergilerinin verilmesidir ve bu madde de yalnızca dördüncü asırda Şeyh Saduk'un haberinde yer almıştır. Bu haberdeki dikkate değer nokta şudur: Bu haber, İbn Saad, İbn Asakir ve Taberi tarafından nakledilen Muaviye'nin yıllık olarak Fesa ve Darabecerd vergilerini vermeyi taahhüt etmesine dair haberi ile aynı köke sahip olabilir. Ama bu iki haber²⁴ anlamlı benzerliklere ve farklılıklara da sahiptir. Bu da şudur: Bu iki haberde yararlanacak olan taraf farklıdır. Sünni kaynakların haberine göre Darabecerd vergileri İmam Hasan'a (a.s) verilecektir. Fakat Şii olan Şeyh Saduk'un haberine göre bundan yararlanacak olanlar, Cemel ve Siffin şehitlerinin aileleridir; Darabecerd vergisi İmam Hasan'a (a.s) değil onlara ait olacaktır. Bu iki haberin onaylanması veya yalanlanmasındaki farklılık, İmam Hasan'ın (a.s) şahsiyetinin tahlili veya amacı konusunda faydalı ve etkili olacaktır.

Tarihin seyri incelendiğinde mali maddeleri haber veren kaynaklar, zamanın geçmesiyle bu haberlere arız olan anlamlı değişim geçirmemiştir; çünkü daima mali maddeler, -daha önce açıklandığı üzere- muhtelif asırlarda kaynaklarda yansıtılmıştır ve onların naklindeki yoruma açık iniş çıkışlar dikkate alınmamıştır.

C) Muaviye'den Sonra Hükümetin Yapacaklarının Belirlenmesi

Barışın maddeleriyle ilgili nakledilen haberlerdeki hususlardan biri de Muaviye'nin veliahdı meselesidir. Tüm kaynakların ittifakla belirttiği üzere Muaviye, kendisinden sonra hiç kimseyi veliaht olarak göstermemeyi taahhüt etmiştir. Ancak bu maddenin ikinci kısmında ihtilaf vardır. Bazıları diyorlar ki İmam Hasan (a.s) Muaviye'ye kendisinden sonra

²¹ Miskeveyh'in Şii oluşunun delilleri, “Şii tarihçilerin yazılı eserlerinde barış anlaşmasının maddelerinin aktarılması” başlığının dipnotunda ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

²² Bu mesele, bu makalenin “Şii tarihçilerin yazılı eserlerinde barış anlaşmasının maddelerinin aktarılması” başlığı altında ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

²³ İlk altı asrın kaynakları.

²⁴ Şeyh Saduk'unki ile İbn Saad, Taberi ve İbn Asakir'in haberi.

hükümet işini Müslümanların şurasına bırakmasını şart koşmuştur. (İbn Şehr Aşub, 1379, c.4 :34; İbn A'sem, 1411, c. 4: 291; Belazuri, 1417, c. 3: 42; Makdisi, tarihsiz, c.5: 236) Bazılarına göre ise İmam Hasan (a.s) hükümeti Muaviye'ye, Muaviye'den sonra hükümetin tekrar İmam Hasan'a ait olması şartıyla bırakmıştır. (Belazuri, 1417, c. 3: 42; İbn Abdulber, 1412, c.1: 385; İbn Asakir, 1415, c: 13: 261; İbn Kuteybe, 1410; c.1: 184) Bu iki çelişik maddede dikkat çeken nokta şudur: İmam Hasan'ın (a.s) veliaht olma şartına dair haber, yalnızca Ehlişünnet kaynaklarında yer almaktadır. Ancak Muaviye'den sonra hükümetin şûraya bırakılmasına dair haber ise hem Şii hem de Sünni tarihçiler tarafından ifade edilmiştir. Fakat tıpkı mali taahhütlerle ilgili maddelerde olduğu gibi, haberlerde zamanın geçmesinden etkilenen anlamlı bir değişim göze çarpmamaktadır. Çünkü her iki haber üçüncü asrın 70'li yıllarında kaynaklarda yer almıştır; diğer asırlarda altıncı asra kadar kaynaklarda aynı şekilde dikkati çekmemiştir.

D) Emiru'l-Muminin İmam Ali'ye (A.S) Sövmeye Son Verilmesi

Haberlere göre İmam Hasan'ın (a.s) yönetimi Muaviye'ye bırakma konusunda öne sürdüğü şartlardan biri de Muaviye tarafından yaygınlaştırılan İmam Ali'ye sövülmesi uygulamasına son verilmesiydi. Bu madde de ikinci asırdan altıncı asra kadar Şii ve Sünni kaynaklarda – ki bu makalenin bahis konusudur – yer alan maddelerden biriydi ve tarihi süreç içerisinde bunda bir değişim olmamıştır. Ancak bu madde konusunda da Şii ve Sünni kaynaklar arasında ciddi farklar görülmektedir. Ehlişünnet kaynaklarında bu madde ile ilgili haberlerde bir fazlalık dikkat çekiyor bu da sövmenin İmam Hasan'ın (a.s) bulunduğu ortamda ve duyacağı şekilde olmaması kayıdır. Böylesi bir kayıt Şii kaynakların haberlerinde yer almamaktadır. Bu maddeye ilişkin ayrıntılar aşağıdaki kaynaklarda şöyle yer almıştır:

1- Muaviye, İmam Hasan'ın (a.s) işiteceği şekilde İmam Ali'ye (a.s) sövmeyecek. (İbn Saad, 1411, hamise 1: 322; Taberi, 1387, c.5: 159; Miskeveyh, 1379, c.1: 573; İbn Asakir, 1415, c.13: 262.)

2- Muaviye, İmam Ali'ye (a.s) sövme adetini terk etmeyi taahhüt etmiştir. (Ebu'l Ferec, tarihsiz: 75; Tabersi, 1390, 206; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 233)

E) Hükümet Etme Yöntemlerine Dair Şartlar

Barış maddeleri içerisinde İmam Hasan'ın (a.s) Muaviye'nin riayet etmesi şartıyla hükümeti kendisine bıraktığı şartları anlatan beş şart yer almaktadır. Bunlara ilişkin ayrıntılar şöyledir:

1- Muaviye, yönetimde Allah'ın kitabına, Peygamber'in sünnetine ve sâlih halifelelerin uygulamalarına göre hareket edecektir. (Belazuri, 1417, c.3: 42; Makdisi, tarihsiz, c.5: 236; İbn A'sem, 1411, c.4: 291)

2- Muaviye Allah'ın kitabına ve Peygamber'in sünnetine bağlı kalmayı taahhüt etti. (İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 34)

3- Muaviye, hak sahiplerinin haklarına kavuşturulmasını ve halka adaletle davranılması sorumluluğunu üstlendi. (İbn Saad, 1411, hamise 1: 322; Tabersi, 1390, 206; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 233; Gerdizi, 1363, 234.)

4- Muaviye, halkın vergilerinin onlara ulaşmasını taahhüt etti. (İbn Saad, 1411, hamise 1: 322; Gerdizi, 1363, 234.)

5- Muaviye, halkın ganimetlerinin arttırılmasını taahhüt etti. (İbn Saad, 1411, hamise 1: 322.)

Yukarıdaki maddelerde bazı maddeler önem taşımaktadır ki bunlar aşağıda yer almaktadır:

1- Kur'an'a ve Peygamber'in (a.s) sünnetine göre hareket etme şartı her iki mezhebin kaynaklarında da yer almaktadır. Ancak Şii olan İbn Şehr Aşub'un haberi, Sünni tarihçilerin haberlerinden bariz bir şekilde farklılık arz etmektedir. Sünni tarihçilerin haberlerinin devamında halifelerin uygulamalarına uyma şartı da Allah'ın kitabına ve Resulün sünnetine uyma şartının ardından zikredilmiştir. Ancak İbn Şehr Aşub böyle bir şart zikretmemiştir. Muhtemelen bu farklılık İmam Ali'nin altı kişilik hilafet şurasında ilk iki halifenin uygulamalarına uyma şartını kabul etmemesi ile uyumlu olmamasından kaynaklanmaktadır. Şia bakışına göre bu durum tarihi verilerle de ispat edilebilir durumdadır. İmam Ali (a.s) ile İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) tarzlarının bu kadar farklı olması kabul edilemez. Dolayısıyla İmam Ali'nin ilk iki halifenin uygulamalarını reddetmesi, yönetimi Muaviye'ye bırakma konusunda böylesi bir şart konulmasının doğru olmadığını kanıtlar.

2- Hükümet etme tarzına ilişkin şartlardan üçüncü ve dördüncü madde arasında da bir örtüşme mevcuttur. Aslında şunu iddia etmek mümkündür: Dördüncü madde, üçüncü maddenin tasdik edicisidir; yani adaletle hareket etmektir. Bu şart da hem Şeyh Müfid, Tabersi ve İbn Şehr Aşub gibi Şii alimlerin kaynaklarında hem de İbn Saad ve Gerdizi gibi Sünni tarihçilerin kaynaklarında yer almaktadır.

3- Barışın maddeleriyle ilgili son kısım, İbn Saad'ın haberinde yer alan Muaviye, halkın ganimetlerini arttırmayı taahhüt etti şeklindeki maddedir. Bu maddeyi rivayet eden İbn Saad'ın ölümü, hicri 230 yılı olmasına ve onun Tabakat adlı eseri daha sonraki tarihçiler tarafından bilinmesine rağmen bu madde daha sonraki tarihçiler tarafından dikkate alınmamıştır. Öyle gözüküyor ki bu madde Muaviye döneminde yapılan fetihlere açıklama getirmek için uydurulmuştur. Yani bu madde, Muaviye, hükümetin kendisine bırakılması şartı konusundaki taahhüdünden dolayı fetihler yapıp ganimet elde etmek zorundaydı diye izah getirmek için eklenmiştir. Ancak tarihçilerin nakletmeye değer bulmaması sebebiyle bu madde de çok doğru ve savunulabilir bir madde olarak gözükmemektedir.

F) Diğer Taahhütler

Yukarıda zikredilip tahlili yapılan maddeler beş kategoride yer alıyordu ve şunlardı: Güvence, mali taahhütler, Muaviye'den sonra yönetimin nasıl olacağı, İmam Ali'ye sövmenin terk edilmesi, hükümet etme tarzı ve yöntemine ilişkin şartlar. Bunlardan başka bir haberde zikredilen üç madde daha söz konusudur.

1- Muaviye, İmam Hasan'ın (a.s) onun huzurunda şahitlik yapmamasını kabul etti. (Saduk, 1385, c.1: 212)

2- Muaviye, kendinden Müminlerin Emiri diye bahsetmemeyi taahhüt etti. (Saduk, 1385, c.1: 212)

3- Muaviye makamla meşgul olmamayı taahhüt etti. (Gerdizi, 1363, 234.)

Bu üç madde arasında bu rivayetlerin cerh ve tadilinden bağımsız olarak Saduk'un haberi tam bir ravi zincirine dayanmaktadır; ancak Gerdizi herhangi bir senet zikretmeden nakletmiştir. Bu farklılık bir yana, her üç madde de ilk asırlardaki diğer tarihçilerin dikkate almaması bakımından birbirine benzemektedir. Şeyh Saduk'un haberlerinin senedinin bulunmasına rağmen bunlara diğer ilk kaynaklarda yer verilmemesi üzerinde durulması gereken bir konudur.

Şii Tarihçilerin Yazılı Eserlerinde Barış Anlaşmasının Maddelerinin Aktarılması

Barış anlaşmasının maddelerini aktaran söz konusu kaynaklar arasında yedi kaynağın yazarı, Şii eğilimlere sahiptir. Bunlar şunlardır: Mekatilu't Talibin,²⁵ el-Futuh²⁶ Elamu'l Vera bi A'lami'l Huda, İlelu's Şerai, Tecaribu'l Umem, Menakıbu Al-i Ebu Talib ve el-İrşad.

Miskeveyh, Tecaribu'l Umem'de olayları naklederken özellikle de barışla ilgili haberleri naklederken Taberi tarihine dayanıyor ve kendisi de hicri 350 yılının olaylarının açıklamasında şöyle diyor: "Bu yıl Ebu Bekir Ahmed bin Kamil Gazi, vefat etti. Ben Taberi tarihini ondan duydum. O, Ebu Cafer'in (Taberi) dostlarındandı. Onun kendisinden birçok şey duyulmuştur. Fakat ben Taberi'nin rivayetlerini bu kitaptan başka Ebu Bekir Gazi'den duymuştum. Onların bazıları onun yanındaki okumalarla, bazıları da onun izniyle olmuştu." (Miskeveyh, c.6: 224) Ayrıca Taberi Tarihi'nin yazarı Muhammed Cerir Taberi, Sünni mezhebine mensup Sünni fıkıh ve tefsir alimlerinden biri olduğu için mezhepler arası mukayeseli tahlilde dikkat göstermek açısından Miskeveyh'in haberlerine, Şii kaynakları içerisinde yer verilmeyecektir.

Bu mevcut kaynaklar incelendiğinde şu görülüyor: Söz konusu yirmi iki maddenin on ikisi, ilk altı asırdaki Şii kaynaklarında zikredilmiştir. Söz konusu maddeler kesinlikle aynı ölçü ve değerinde değildir. Bu durum da bu kaynaklardaki haber aktarımının fazlalığını ortaya koyuyor. Özet olarak Şii kaynaklarındaki barış anlaşmasının maddelerine ilişkin haberler haberlerin fazlalık sıralamasına göre şu şekildedir:

²⁵ Kısa bir bakışla Ebu'l Ferec İsfahani'nin Mekatilu't Talibin, adlı eseri Ebu Talib oğullarından öldürülenlerin biyografisidir. Bu, onun Şii eğilimi taşıdığını göstermektedir. Onun Emevi soyundan gelmesi bakımından bu mesele oldukça dikkat çekicidir. Bununla birlikte onun Şiiliği, İmamiye Şiiliği değil, Mutezile benzeri bir tür Irak Şiiliğidir. Birçok Şii rical alimi, bu cümleden Şeyh Tusi, Allame Hilli ve Seyyid Ebu'l Kasım Hoi, Ebu'l Ferec İsfahani'nin Zeydi olduğu görüşündedir. (Tusi, Fihrist: 280; Hilli, Hulasatu'l Akval, 421; Hoi, Mucemu'r Ricalu'l Hadis, c.2: 398.)

²⁶ Yakut, el-Futuh yazarı İbn A'sem Kufi hakkında şöyle diyor: "O, Şii bir tarihçiydi ve o hadisçiler nezdinde zayıf biridir." (Yakut Hamavi, Mucemu'l Udeba, c.2: 202)

1- Muaviye, Ali'nin Şiilerinin güvende olacağını ve kimsenin onlara saldırmayacağını taahhüt etmişti. (Tabersi, 1390, 206; Şeyh Saduk, 1385, c.1: 212; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14; Ebu'l Ferec, tarihsiz: 75; İbn A'sem Kufi, 1411, 291.)

2- Muaviye, İmam Ali'ye (a.s) sövmeyi terk etmeyi taahhüt etmişti. (Tabersi, 1390, 206; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14; Ebu'l Ferec, tarihsiz: 75)

3- Muaviye, hak sahiplerinin haklarını kendilerine vermeyi taahhüt etmişti. (Tabersi, 1390, 206; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14)

4- Muaviye'den sonra yönetimin Müslümanların şurasına bırakılması kararlaştırıldı. (İbn Şehr Aşub, İbn A'sem Kufi, 1411, 291.)

5- Muaviye kendisini müminlerin emiri olarak nitelememeyi taahhüt etti. (Şeyh Saduk, 1385, c.1: 212)

6- Muaviye, Allah'ın kitabına ve Peygamber'in sünnetine bağlı kalmayı taahhüt etti. (İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33)

7- Muaviye, Allah'ın kitabına, Peygamber'in sünnetine ve önceki halifelerin uygulamalarına bağlı kalmayı taahhüt etti. (İbn A'sem Kufi, 1411, 291.)

8- Muaviye, yıllık olarak İmam Hasan'a (a.s) elli bin dirhem vermeyi kabul etti. (İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33)

9- Muaviye, Cemel ve Siffin savaşlarında İmam Ali'nin yanında savaşırken şehit olanların ailelerine bir milyon dirhem dağıtmayı taahhüt etti. Muaviye bu meblağı Darabecerid vergisinden ödemeyi kabul etti. (Şeyh Saduk, 1385, c.1: 212)

10- Muaviye, İmam Hasan'ın onun huzurunda şahitlik etmemesini kabul etti. (Şeyh Saduk, 1385, c.1: 212)

11- Müslümanlar bütünüyle (Şamlılar, Iraklılar, Tehamiler ve Hicazlılar) güvende olacaktı. (İbn A'sem Kufi, 1411, 291.)

12- Hasan bin Ali'ye (a.s) ve kardeşi Hüseyin bin Ali'ye (a.s) onların çocuklarına, hanımlarına, onlara bağlı olanlara, Peygamber ehlibeytine gizli veya açıkça hiçbir şekilde kötü söz söylenmemesi, kötülük edilmemesi, onlar her nerede olurlarsa olsunlar güvende olmaları taahhüt edildi. (İbn A'sem Kufi, 1411, 291.)

Görüldüğü gibi Şii kaynaklarında nakledilen maddelere dair haberler arasındaki ihtilaf her ne kadar az olsa da yine de onlar arasında da ihtilaf bulunmaktadır.

1- Birinci ile on birinci madde arasındaki ihtilaf şudur: barış anlaşmasında güvence verilenler tüm halk mıdır yoksa sadece Şiiler midir?

2- Altıncı ve yedinci maddeler arasında da ihtilaf vardır. Acaba Muaviye'nin önceki halifelerin uygulamalarına bağlı kalması İmam Hasan'ın (a.s) talebi ve Muaviye'nin taahhüdü müydü, değil miydi?

Görüldüğü gibi barış anlaşmasının maddelerini Şii tarihçilerin haberlerine göre incelediğimizde ihtilaf ve karmaşalar ciddi bir şekilde azalıyor. Daha önce başka bir kaynağın

nakletmediği haberleri (beşinci ve on ikinci maddeler) de kaldırdığımızda maddeler arasında ihtilaf veya çelişki kalmamaktadır. Bu iki hususa riayet edip vahit haberleri ve Sünni mezhebine eğilimli tarihçilerin haberlerini kaldırdığımızda barış anlaşmasının maddeleri şöyle olacaktır:

1- Muaviye, Ali'nin (a.s) Şiilerinin güvende olacağı ve kimsenin onlara saldırmayacağı konusunda taahhütte bulundu. (Tabersi, 1390, 206; Şeyh Saduk, 1385, c.1: 212; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14; Ebu'l Ferec, tarihsiz: 75; İbn A'sem Kufi, 1411, 291.)

2- Muaviye, İmam Ali'ye (a.s) sövmeyi terk etmeyi taahhüt etmişti. (Tabersi, 1390, 206; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14; Ebu'l Ferec, tarihsiz: 75)

3- Muaviye, hak sahiplerinin haklarını kendilerine vermeyi taahhüt etmişti. (Tabersi, 1390, 206; İbn Şehr Aşub, 1379, c.4: 33; Şeyh Müfid, 1413, c. 2, s. 14)

4- Muaviye'den sonra yönetimin Müslümanların şurasına bırakılması kararlaştırıldı. (İbn Şehr Aşub, İbn A'sem Kufi, 1411, 291.)

Elbette bunun anlamı, incelemenin sona ermesi ve açıklamanın kesin olması değildir. Çünkü daha güvenilir haberler elde edebilmek için belgelerin ve rivayetlerin incelenmesine ihtiyaç duymaktayız; ancak şu an bunu yapacak durumda değiliz. Bu bölümde belirtildiği gibi sadece Şii tarihçilere ait haberleri incelediğimizde şu husus açıkça ortaya çıktı ve her iki mezhebin kaynaklarındaki barış anlaşmasına dair çelişkiler ve ihtilaflar ortadan kalktı ve daha homojen bir barış anlaşması metni elde ettik.

Sünni Tarihçilerin Yazılı Eserlerinde Barış Anlaşmasının Maddelerinin Aktarılması

Barış anlaşmasının maddelerine yer veren söz konusu kaynaklar arasında dokuz kaynağın yazarı da Sünni mezhebine mensuptur. Bu eserler şunlardır: Tabakatu'l Kübra, Tarih-i Taberi, el-İstiab, el-İmame ve's Siyase, Ensabu'l Eşraf, el-Ahbaru't- Tival, el-Bed' ve't Tarih, Tarih-i Medinetu Dimeşk ve Zeynu'l Ahbar. İlk altı asırdaki Sünni tarihçilerin yazılı eserlerindeki barış anlaşmasının maddelerine dair haberleri incelediğimizde şunları görüyoruz: Bu kaynaklarda zikredilen toplam yirmi iki maddeden on altı madde aktarılmıştır. Elbette bunlar da ağırlık ve değer açısından aynı düzeyde değildir. Bu durum da kaynaklarda bu maddelerle ilgili haberlerin aktarım fazlalığında açıkça görülmektedir. Özet olarak Ehlisünnet kaynaklarında barış anlaşmasının maddelerine dair haberler haberlerin fazlalığı sırasına göre şu şekildedir:

1- Yönetimin Muaviye'den sonra İmam Hasan'da (a.s) olması (Belazuri, 1417, c.3, 42; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236; İbn Abdulber, 1412, İbn Asakir, 1415, c. 13: 261; İbn Kuteybe, 1410, c.1; 174)

2- Şiiler, Kufeliler veya tüm halk güvende olacak. Muaviye, Şamlılarla savaşa katılanlara yönelik bir takibatta bulunma hakkına sahip olmayacak. (Belazuri, 1417, c.3, 42;

Gerdizi, 1363, 234; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236; İbn Abdulber, 1412, c1.: 385; Ebu Hanife Dineveri, 1368, 218)

3- Muaviye, İmam Hasan'ın (a.s) işiteceği şekilde İmam Ali'ye (a.s) sövmeyecek. (İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322; Taberi, 1387, c.5: 159; İbn Asakir, 1415, c. 13: 262)

4- Kufe'nin beytülmalı, İmam Hasan'a (a.s) ait olacak. (İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322; Taberi, 1387, c.5: 159; İbn Asakir, 1415, c. 13: 262)

5- Fesa ve Darabecerd vergileri yıllık olarak İmam Hasan'a verilecek. (İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322; Taberi, 1387, c.5: 159; İbn Asakir, 1415, c. 13: 262)

6- Muaviye yönetimde Allah'ın kitabına, Peygamber'in sünnetine ve sâlih halifelerin uygulamalarına göre hareket edecek. (Belazuri, 1417, c.3, 42; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236.)

7- Muaviye'den sonra hükümet işi şuraya bırakılacak. (Belazuri, 1417, c.3, 42; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236.)

8- Halka adaletle muamele edilecek. (Gerdizi, 1363, 234; İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322.)

9- Muaviye, halkın 'fey'ini halka verecek. (Gerdizi, 1363, 234; İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322.)

10- Ahvaz vergileri yıllık olarak İmam Hasan'a (a.s) verilecek. (Ebu Hanife Dineveri, 1368, 218.)

11- İmam Hüseyin'e (a.s) yıllık olarak bir milyon dirhem verilecek. (Ebu Hanife Dineveri, 1368, 218.)

12- Muaviye yakınlıkta Benî Haşim'i, Benî Abdu's Şems'ten önde tutacak. (Ebu Hanife Dineveri, 1368, 218)

13- Muaviye makamla uğraşmayacak. (Gerdizi, 1363, 234.)

14- Muaviye, İmam Hasan'ın (a.s) mallarını ve kayıplarını ona verecek. (Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236.)

15- Muaviye halkın ganimetlerini arttıracak. (İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322.)

16- Muaviye gizli veya açık olarak İmam Hasan'a (a.s) komplo hazırlamayacak. (Belazuri, 1417, c.3, 42.)

Görüldüğü gibi Sünni tarihçilerin haberlerindeki barış anlaşması maddeleri incelendiğinde maddeler konusundaki ihtilaf ve karmaşanın azaldığı görüle de yine de ihtilaflar ve çelişkiler bulunmaktadır. Birinci maddeden onuncu maddeye kadar birden fazla kaynak tarafından aktarılmıştır. Onuncu maddeden on altıncı maddeye kadar ise her biri sadece bir kaynak tarafından rivayet edilmiştir. Normalde her iki mezhebin barış anlaşmasının maddelerine dair bahsi, aynı şekilde sadece Şii kaynaklardaki bahis vakanın gösterilmesindeki zayıflık ve haberlerin güvenilir olmaması yönüyle yalnızca bir kaynaktan yer almıştır ve ilk altı asırdaki diğer tarihçiler bunları dikkate almamıştır. Vahit haberleri çıkararak bu karmaşa ve ihtilafları azaltabiliyoruz. Sonuç itibariyle diyebiliriz ki ilk altı asırdaki Sünni tarihçilerin kaynakları açısından barış anlaşmasının maddeleri şu şekildedir:

1- Şiiler, Kufeliler veya tüm halk güvende olacak. Muaviye, Şamlılarla savaşa katılanlara yönelik bir takibatta bulunma hakkına sahip olmayacak. (Belazuri, 1417, c.3, 42; Gerdizi, 1363, 234; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236; İbn Abdulber, 1412, c1.: 385; Ebu Hanife Dineveri, 1368, 218)

2- Yönetimin Muaviye'den sonra İmam Hasan'da (a.s) olması (Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236; İbn Abdulber, 1412, İbn Asakir, 1415, c. 13: 261; İbn Kuteybe Dineveri, 1410, c.1; 174)

3- Muaviye, İmam Hasan'ın (a.s) işiteceği şekilde İmam Ali'ye (a.s) sövmeyecek. (İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322; Taberi, 1387, c.5: 159; İbn Asakir, 1415, c. 13: 262)

4- Kufe'nin beytümali, İmam Hasan'a (a.s) ait olacak. (İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322; Taberi, 1387, c.5: 159; İbn Asakir, 1415, c. 13: 262)

5- Fesa ve Darabecer vergileri yıllık olarak İmam Hasan'a verilecek. (İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322; Taberi, 1387, c.5: 159; İbn Asakir, 1415, c. 13: 262)

6- Muaviye yönetimde Allah'ın kitabına, Peygamber'in sünnetine ve sâlih halifelerin uygulamalarına göre hareket edecek. (Belazuri, 1417, c.3, 42; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236.)

7- Muaviye'den sonra hükümet işi şuraya bırakılacak. (Belazuri, 1417, c.3, 42; Makdisi, tarihsiz, c. 5: 236.)

8- Halka adaletle muamele edilecek. (Gerdizi, 1363, 234; İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322.)

9- Muaviye, halkın 'fey'ini halka verecek. (Gerdizi, 1363, 234; İbn Saad, 1410, Hamise 1. 322.)

Yukarıdaki düzene göre birinci madde beş kaynaktan, ikinci madde dört kaynaktan, yer almıştır. 3, 4 ve 5. maddedeki taahhütler, söz konusu kaynakların üçünde yer almıştır. Ancak altıncı maddeden dokuzuncu maddeye kadar olan taahhütler, iki kaynaktan ifade edilmiştir. Onların fazla aktarılması bir yana, tek bir kaynaktan gelen haberler kaldırıldıktan sonra ve aynı şekilde Şii tarihçilerin haberleri ve ravilerin güvenilirlikleri incelenmeden önce sonuç itibarıyla yukarıdaki maddelerden iki madde arasında çelişki mevcuttur. Yani Muaviye'den sonraki yöneticinin yapacakları ve seçim durumu ile ilgili maddeler. Beş kaynaktan zikredilen birinci maddede yönetimin Muaviye'den sonra İmam Hasan'a (a.s) ait olacağı ve iki kaynaktan belirtilen yedinci maddede ise yönetici seçiminin Müslümanların şurasına bırakılacağı ifade ediliyor. Bu bölümde de görüldüğü üzere sadece Sünni tarihçilerin haberlerini ele aldığımızda da her iki mezhebe mensup kaynaklarda yer alan barışın maddelerine ilişkin haberlerdeki çelişkiler çok açık bir şekilde azalmaktadır.

Sonuç

Yukarıda anlatılanlar sonrasında görülmektedir ki barışa ilişkin haberleri belirli bir mezhebin ravileri açısından ele aldığımızda haberlere hâkim olan ihtilaflar veya karışıklıklar, ya tamamen ortadan kalkmakta (Şii kaynaklarında) veya Ciddi bir şekilde azalmaktadır (Sünni kaynaklarda). İki mezhebin haberlerindeki ihtilafların varlığı ve her bir mezhebin haberleri kendi başına ele alındığında bunların ortadan kalkması, şunu ortaya koyuyor:

İmam Hasan Mücteba'nın (a.s) Muaviye'yle yaptığı barışla ilgili haberler, tarihçilerin ve ravilerin mezhebi eğilimlerinden ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Bu meselenin ispatı son derece açıktır ve istidlalde bulunmayı da gerektirmemektedir. Ayrıca haberlerin tarihin seyri incelendiğinde şu ortaya çıkıyor ki zamanın geçmesiyle haberler anlamlı bir değişime uğramamıştır ve haberlere hâkim olan asli çelişkiler tarihçilerin mezhebi eğilimlerinden etkilenmiştir. Şii ve Sünni tarihçilerin barış meselesine bakışlarındaki farklılıkla ilgili olarak şunu söylemek gerekir: Şii tarihçilerin haberlerine göre İmam Hasan'ın (a.s) barış yapma konusundaki amacı kendisinin ve Şiilerinin hayatını korumak, İmam Ali'nin adını, itibarını ve onurunu muhafaza etmek ve adaletin uygulanmasını sağlamaktır.

Sünni tarihçilere göre ise İmam Hasan'ın (a.s) barış yapmadaki amacı, halkın genelini hayatını korumak, Muaviye'den sonra yönetimi ele geçirmek, İmam Ali'nin adını, izzetini ve onurunu muhafaza etmek ve dünya malı kazanmaktır. Bu iki bakış açısındaki ortak olan hususlar; İmam Ali'nin (a.s) adını, izzetini, itibarını muhafaza etmek ve Şiilerin hayatını korumak; farklı olan hususlar ise maddi menfaat kazanmak ve Muaviye'den sonra yönetimi ele geçirmektir.

Kaynaklar

Ağa Bozorg, Muhammed Hasan, (1304) *ez-Zeria ila Tesanifu's Şia*.

Belazuri, Ahmed bin Yahya bin Cabir, (1417) *Ensabu'l Eşraf*.

Dineveri, Ebu Hanife Muhammed bin Davud (1368) *Ahbaru't Tival*.

Ebu'l Ferec İsfahani, Ali bin Hüseyin, *Mekatilu't Talibin*.

El Hamavi, Yakut bin Abdullah (1414) *Mucemu'l Udeba İrşadu'l Erib ilâ Mârifeti'l Edib*.

Emin Amili, Muhsin, (1418) *Ayanu's Şia*.

Hoi, Ebu'l Kasım (1983) *Mucemu'r- Ricalu'l Hadis ve Tafsilu't- Tabakatu'r- Rave*.

İbn Abdulber Ebu Ömer, Yusuf bin Abdullah, (1412) *el-İstiab fi Marifetu'l Ashab*.

İbn Asakir, Ali bin Hasan, (1415) *Tarih-i Medine-yi Dimeşk*.

İbn Babeveyh, (Şeyh Saduk) Muhammed bin Ali, (1375) *İlelu's Şerai*.

İbn Kuteybe, Dineveri Ebu Muhammed Abdullah bin Müslim, (1410) *el-İmame ve's- Siyase el-Maruf bi't- Tarihu'l Hulefa*.

İbn Saad el-Haşimi el-Basri, Muhammed bin Saad, (1410) *Tabakatu'l Kübra*

İbn Şehr Aşub Mazenderani, Muhammed bin Ali, (1379) *Menakıbu Al-i Ebu Talib (a.s)*.